

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА

<https://doi.org/10.2298/PKJIF2187095J>

УДК 091=163.41

Оригинални научни рад

Примљен: 1. 9. 2021.

Прихваћен: 30. 9. 2021.

НЕПОЗНАТИ СРПСКИ ПРЕПИС КНЕЖЕВОГ ИЗБОРНИКА

У раду се доносе подаци о српским ирејисима Кнежевог изборника састављеног у Бујарској, вероватно у X веку. Саопштава се о његовом непознатом српском ирејису – чланцима из Кнежевог изборника у Зборнику манастира Савине, бр. 22, датираном временом око 1418. године. Указује се на заједничке саставе њихових рукописа и двају српских рукописа из иреје четвртине XIV века који садрже чланке из Кнежевог изборника.

Међу двадесет рукописа – представника рукописне традиције Кнежевог изборника пет је српских: 1) Зборник, ГИМ, Воскр. 115-бум.¹, средина – трећа четвртина XIV века², хиландарски писар Дамјан³, рукопис је

¹ У неколико редова је описан у: *Описаніе славяно-русскихъ рукописей книгохранилища ставропигіалнаго Воскресенскаго, Новыіі Іерусалимъ именуемаго, монастыря и замѣтки о старопечатныхъ церковно-славянскихъ книгахъ того же книгохранилища*, Архимандрита Леонида. Москва, 1871, 44, бр. 64 (ЧОИДР, 1871, кн. I). Дужи је, али не подробен, опис у: *Описаніе Воскресенской Новоіерусалимской библіотеки*. Архимандрита Амфилохіа, съ приложеніемъ снимковъ со всѣхъ пергаменныхъ рукописей и нѣкоторыхъ писанныхъ на бумагѣ, Москва, 1875, 171–172, бр. 115. На Златоструј и три поуке Петра Црнорисца у рукопису први је указао Анатолиј Аркадјевич Турилов: А. А. Турилов, *Роль сербской традиции в сохранении древнейших памятников славянской литературы*, у: *Исследования по славянскому и сербскому средневековью*, Београд, 2014, 46–47, 48, 52, 54 (рад је први пут објављен 1999; наведено издање је друго од наредна два једнака издања где су дати прецизнији подаци и библиографске допуне у односу на прво). Други део кодекса, где се налазе и чланци Кнежевог изборника, описала је Анисава Милтенова, која је прва и указала на њихово присуство у рукопису: А. Милтенова, *За един предполагаем източник на Супрасълския сборник*, у: *Преоткриване: Супрасълския сборник, старобългарски паметник от X век*, София, 2012, 160–175 (рад садржи и издање трију састава из описаног дела кодекса). Друге податке о рукопису, чланцима Кнежевог изборника у њему и упућивање на литературу вид. у: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, Санкт-Петербург, 2015, 58–59.

² А. А. Турилов, *Роль сербской традиции в сохранении древнейших памятников славянской литературы*, 46–47, 48, 54.

³ А. А. Турилов, М. С. Фомина, *Слово Иоанна Златоуста «о Святой Троице и о твари, и о суде Божьем»*, Древняя Русь. Вопросы медиевистики, Москва, 2000, II, 111

одабрао Арсеније Суханов⁴; 2) Зборник аскетско-омилитички, БАН, Тек. пост. 13, трећа четвртина XIV века, хиландарски писар Јаков⁵; 3) Зборник слова светих отаца, НБС 26, трећа четвртина XIV века⁶; 4) Патерик, НБКМ 1037, XIV век⁷; 5) рукопис манастира Јаска, XIV век; изгубљен је,

(у раду је објављен најстарији потпуни препис слова Климента Охридског из тог рукописа); А. А. Турилов, *Роль сербской традиции в сохранении древнейших памятников славянской литературы*, 48. О писару Дамјану вид.: Л. Цернић, *О аџрибуцији средњовековних српских ћирилских рукописа*, у: *Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности*, Београд, 1981, 338–339, 350–351 (бр. 37–45), сл. 38–45; А. А. Турилов, Л. В. Мошкова, *Каталог славянских рукописей афонских обителей*, Второе, исправленное и дополненное издание, Београд, 2016, 246–247, 249–250, 250, 436, бр. 488, 498, 499, 976.

⁴О томе и мишљење да је рукопис припадао Хиландару вид. у: А. А. Турилов, М. С. Фомина, *Слово Иоанна Златоуста «о Святой Троици и о твари, и о суде Божьем»*, 111–112. О одласку Арсенија Суханова на Свету Гору ради набављања старих грчких и словенских рукописа, са указивањем на литературу: С. Јелесијевић, *Карејски џиџик у њрејису јеромонаха Арсенија Суханова*, у: *ПЕРИВОЛОС*, Књига II. Зборник у част Мирјане Живојиновић, Београд, 2015, 516–518.

⁵Вид. опис у: А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, Москва – Санкт-Петербург 2017, 127–133, бр. 11. Колеги Алексеју Генадјевичу Сергејеву захваљујемо на послатом снимку страница са описом рукописа БАН, Тек. пост. 13. О чланцима Кнежевог изборника у њему и указивање на литературу вид. у: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 58. Из рукописа је објављен чланак 14.19 из Кнежевог изборника у: W. R. Veder, *Twofold Transmission*, Pegasus Oost-Europese Studies, Amsterdam, 2017, XXIX, 663–665. При означавању глава или чланака Кнежевог изборника који постоје у Изборнику из 1076, служимо се њиховом нумерацијом коришћеном у поменутој студији М. С. Мушинске (52–55). О писару Јакову: А. А. Турилов, *Иаков*, у: *Православная энциклопедия*, Том XX, Москва, 2009, 501.

⁶Опис вид. у: Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, Књига прва, Београд 1986, 45–52, бр. 27. На чланке из Кнежевог изборника у њему указује се у: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 57–58 (подаци о странама НБС 26 са чланцима из Кнежевог изборника нису усаглашени са подацима на стр. 139, 151, 160, 165, 166). Из тог рукописа је објављен састав чији део одговара сачуваном фрагменту треће главе Изборника из 1076: С. Јелесијевић, *У Народној библиотеци Србије целиовиј њрејис састава делимично сачуваној у Изборнику из 1076*, Археографски прилози, Београд, XXXIII, 61–78. Извор почетног дела објављеног састава установљен је у: Д. М. Буланин, *Приложения. Текстологические и библиографические арабески. IV. Опыт реконструкции главы 3-й Изборника 1076 г.*, у: *Каталог памятников древнерусской письменности XI–XIV вв. (Рукописные книги)*, Санкт-Петербург, 2014, 482–488. Према рукопису НБС 26 издат је и чланак 14.19 из Кнежевог изборника у: W. R. Veder, *Twofold Transmission*, 663–665. У истом раду издате су и три кратке приче из Скалигеровог патерика према НБС 26 и ГИМ, Воскр. 115-бум (661–662).

⁷Опис у: М. Стојанов, Х. Кодов, *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*, Том III, Софија, 1964, 240–243, бр. 1037, табл. XL. О главама Кнежевог изборника у рукопису и литературу вид. у: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 59. Издање треће главе Кнежевог изборника из овог рукописа вид. у: У. Федер, Р. Новак, *За приноса на Методиевите ученици в тълкувателната литература*, Кирило-Методиевски студии, Софија, 1987, 4, 304–310 (рад у прерађеном облику:

сачуван је препис самог почетка прве главе Кнежевог изборника који је начинио Осип Максимович Бођански 13. јануара 1840. године (ЈЛ НАНУ, ф. 99 (О. М. Бођанског), бр. 206 (4308), стр. 48а).⁸

Од преосталих преписа дванаест је старе руске редакције, један је западноруске (са траговима бугарског протографа), један бугарске, а један је настао у Молдавији.⁹ Кнежев изборник је у преписима сачуван у различитом обиму. Најстарији препис је Изборник из 1076. године (РНБ, Эрм. 20).¹⁰

У. Р. Федер, *Хиљада години като един ден. Животът на текстовете в православното славянство*, София, 2005, 145–150). О четвртој глави Кнежевог изборника у том рукопису и њено издање вид. у: Д. М. Буланин, *Неизвестный источник Изборника 1076 г.*, ТОДРЛ, Ленинград, 1990, 163, 164–178. Иста глава из тог рукописа објављена је и у: С. Марјановић-Душанић, „*Rex itago Dei*”: *О српској ѡреради Аѡаѡѡвој владарској оѡледала*, у: *Трећа јуѡословенска конференција византиѡлоѡа. Крушевцац 10–13. мај 2000*, Београд–Крушевац, 2002, 137, 146–147 (снимци су између стр. 142. и 143). На место у том раду, где се говори о жанру владарског огледала у старој српској књижевности, осврнућемо се другом приликом.

⁸ Датум када је препис начињен и његово издање вид. у: Б. С. Ангелов, *За три сѡчинения в Симеоновите сборници*, Старобългарска литература, Београд, 1979, V, 28. Подаци о рукопису и његова сигнатура наведени су према: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и ѡзык*, 59. Током службеног пута (1837–1842) ради припремања за предавање на тек основаној катедре за словенску филологију, О. М. Бођански је посетио словенске области у Аустрији и Пруској (Е. Р. Секачѡва, А. А. Турилов, *Бодѡнский*, у: *Православная энциклопедия*, Том V, Москва, 2002, 562–563). – Боњу Ст. Ангелов у поменутом раду саопштава о другој глави Кнежевог изборника (1 лист од почетка главе) у зборнику српске редакције из прве половине XV века, који се налази у Скопској митрополији, без инвентарског броја (37).

⁹ Податке о осамнаест рукописа, са указивањем на чланке из Кнежевог изборника и литературу вид. у: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и ѡзык*, стр. 51–57, 59–60. О пет чланака из Кнежевог изборника у првом дѡлу Хил. 189 (крај XVI – почетак XVII века) и два чланка у рукопису Збирке Светог синода Румунске православне Цркве, бр. 280 (333) (последње деценије XV века; XV–XVI век), насталом у Молдавији, вид. у: А. Милтенова, *Кѡсни отгласи от така наречения „Княжески изборник” в славѡските литературы*, Sloveņe, Москва, 2015, IV/1, 277, 278, 285–289. Датирање Хил. 189 наводимо према: А. А. Турилов, Ј. В. Мошкова, *Каталог славѡнских рукописей афонских обителей*, стр. 359, бр. 769. Редакција целог кодекса Хил. 189 ту је одређена као стара руска, па смо га убројили у преписе те редакције. Према раду А. Милтенове, са ослоном на податак из Каталога Д. Богдановића, први део рукописа Хил. 189 писао је молдавски писар (по српском археографу, редакција првог дѡла рукописа је молдавска: Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд, 1978, 105, бр. 189). Научница помиње и могућност да је настао у неком западноруском књижевном центру, коју аргументује Ангел Николов у нама недоступној студији.

¹⁰ О рукопису и историји његовог проучавања вид.: *Изборник 1076 года*, Второе издание, переработанное и дополненное, Том I, Издание подготовили М. С. Мушинская, Е. А. Мишина, В. С. Гольшенко. Москва, 2009, 23–43, 82–142; М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и ѡзык*, 39–45, 99–100. Последње издање: *Изборник 1076 года*, Второе издание, переработанное и дополненное, Том I, II. Издание подготовили М. С. Мушинская, Е. А. Мишина, В. С. Гольшенко. Москва, 2009. У другом тому су грчки текстови, Словенско-грчки и Грчко-словенски регистар и обратни речник.

Кнежев изборник је компилација састављена на основу разних словенских извора, обрађених и обједињених на посебан начин. Он је прототип комплекса текстова Изборника из 1076. године и рукописа њему сличних по саставу и текстолошким одликама.¹¹ Назив компилације је потекао од Виљема Р. Федерера који је дао изузетно значајан допринос њеном откривању и проучавању.¹² Сматра се да је настала у Бугарској, после састављања Симеоновог зборника (914–927), једног од њених извора, и, вероватно, до опадања бугарске књижне културе које је отпочело после пада Првог бугарског царства 969–972. године.¹³

На основу темељног текстолошког поређења осамнаест преписа Кнежевог изборника руска научница Марија Савелјејевна Мушинска је реконструисала четири његова хипархетипа (α , β , γ , δ).¹⁴ Хипархетип α се реконструисао на основу три српска преписа: блока чланака у НБС 26 (М. С. Мушинска га означава сиглом Б2, док други блок чланака обележава сиглом Б1¹⁵); ГИМ, Воскр. 115-бум.; НБКМ 1037. Тако су српски рукописи главни представници најстаријег стадијума у еволуцији Кнежевог изборника.¹⁶

Српским преписима се може прибројити Зборник из манастира Савине у Црној Гори, бр. 22 (даље – Сав. 22). Према воденим знацима датира се

¹¹ М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 48.

¹² Значење у коме он тај назив користи разликује се од наведеног. Кнежевим изборником он назива хипотетички зборник чијом је обрадом настао други хипотетички зборник – Изборник грешног Јована. Преписи Кнежевог изборника, у значењу у коме тај назив користи М. С. Мушинска, код В. Р. Федерера су преписи једног или другог хипотетичког зборника. О томе и издање реконструкције поменутих изборника: *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*. Издаден от Уилям Р. Федер. Том 1: Увод и показалци, Велико Търново, 2008, 8–18; *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*. Издаден от Уилям Р. Федер. Том 2: Текст, Велико Търново, 2008. О томе вид. и: С. Јелесијевић, *У Народној библиотеци Србије целиовитиј препис састава делимично сачуваној у Изборнику из 1076*, 63. Преглед доприноса В. Р. Федерера проучавању Изборника из 1076. и Кнежевог изборника, критички осврт на његове ставове и радове вид. у: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 44–48, 48–49, 72–73.

¹³ М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 49–50.

¹⁴ М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 56–74. Код означавања основних текстолошких појмова она се придржава терминологије коју В. Р. Федерер користи у раду *La textologie Slave – Славянската текстология* (У. Р. Федерер, *Хиљада години като един ден. Животът на текстовете в православното славянство*, Софија 2005, 1–24). Ту се код разматрања историје текста користи термин архетип (праизвор традиције) и хипархетип (извор групе рукописних сведочанстава). У студији М. С. Мушинске све етапе еволуције Кнежевог изборника које се реконструисау на основу рукописних сведочанстава, имају статус хипархетипа (62).

¹⁵ Посматра их као два различита преписа, будући да се разликују писари који су их преписивали и извори које су користили (М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 57–58).

¹⁶ М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 10, 62–65, 72–73.

временом око 1418. године.¹⁷ У њему се налазе четири чланка из Кнежевог изборника који постоје у Изборнику из 1076. При навођењу из рукописа скраћенице са титлом разрешују се помоћу полукружних заграда, без титле – помоћу угластих. Надредна слова се спуштају у ред. Задржана је изворна пунктуација. Надредни знаци су изостављени, осим титле када означава бројну вредност. У стреластим заградама су слова која се не разазнају, јер је мастило избледело. При разрешавању скраћеница руководио се нормом *Рјечника из књижевних сѣларина срѣских* Ђура Даничића.

Испред заглавља у загради је број главе према нумерацији глав̄а или чланака Кнежевог изборника у Изборнику из 1076, коришћеној у студији М. С. Мушинске¹⁸: (6) С(В)Т(А)ГО ЕФРЕМІА СЛОВО Ѡ СТРАСѢ БОЖІИ (43а–49а); (14.19) МѠУСЕЈА, СКІТѢННИА Ѡ (И)СХОДѢ Д(О)УШЕВ(Ь)НѢМЪ (95а–95б); (14.21) С(В)Т(А)ГО АЛПИНА ІАКО ВЕЛІКОУ ПОЛЗОУ ТЕОРИТЬ (ѢЖЕ) ДАІАТИ ЗА ОУМРЪШЕНЕ (95б–96а); (14.3) ІѠАНА ЗЛАТОУСТАГО Ѡ М(О)ЛІТВѢ БЛАЖИ ПЪТИ (96а–96б). Последња три чланка следе један за другим. Сва четири постоје и у два српска преписа Кнежевог изборника – БАН, Тек. пост. 13 (2а–7а, 59б–61а) и НБС 26 (Б1) (84б–89а, 121б–122б), у којима последња три чланка такође следе један за другим.¹⁹ Заглавља су у сва три преписа готово идентична (у 14.3 у БАН, Тек. пост. 13 и НБС 26 (Б1): по҃тнѣ²⁰). У наведеним заглављима Сав. 22 слова у стреластим заградама дата су према НБС 26 (Б1).

У Сав. 22 постоји чланак који по садржини одговара 15. питању из 13. главе Изборника из 1076. године²¹, скраћено назване „Атанасијеви одговори”²²: КѢПРОС(Ь). Како чл(о)в(ѣ)ци влѣхвоуѣщен ѡт[ъ]гонеть вѣси. Ѡ(ТЪКѢТЪ). Г(оспод)оу вѣ сѣ(ань)г(е)лѣн г(лаго)люшоу (Сав. 22, 207а). То питање у Кнежевом изборнику потиче из превода „Питања” Атанасија Александријског.²³ Због већих разлика између чланка из Сав. 22 и преписа Кнежевог изборника

¹⁷ Р. Станковић, *Рукописне књиге манастира Савине. Водени знаци и датирање*, Ахреографски прилози, Београд, 1998, XX, 282. Краћи опис рукописа: Д. Богдановић, *Инвентар рукописа манастира Савине*, у: Д. Медаковић, *Манастир Савина. Велика црква, ризница, рукописи*, Београд, 1978, 93, бр. 22.

¹⁸ Вид. нап. 5.

¹⁹ Вид.: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 117–118, 161, 165, 166; А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, 127, 130 (према студији М. С. Мушинске, чланак 14.3 се у БАН, Тек. пост. 13 (означен је сиглом А) налази на стр. 60б, док је по опису на стр. 61а); Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, 47, 48.

²⁰ Наведено из БАН, Тек. пост. 13, према: А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, 130.

²¹ Вид.: *Изборник 1076 года*, Том I, 541–542.

²² М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 52. Цело заглавље вид. у: *Изборник 1076 года*, Том I, 492.

²³ М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 148, 150.

(међу којима је српски БАН, Тек. пост. 13)²⁴, и због окружења чланка у Сав. 22, о чему ће бити речи другом приликом, претпостављамо да он потиче из другог извора.

Сав. 22 садржи и десет чланака који се налазе у 9. глави Федерове реконструкције Кнежевог изборника.²⁵ Према нумерацији М. С. Мушинске, то је 14. глава Кнежевог изборника²⁶, скраћено названа „Сабрано од многих отаца“²⁷. У Изборнику из 1076. тих десет чланака нема. Низ од девет чланака у Сав. 22 непосредно претходи блоку чланака 14.19, 14.21, 14.3, а десети долази после њих: 1) Ул(оѿѿ)че в'са принеъ нси ѿт[ь] б(ог)а. разоумь, хытростъ, н оумь (916²⁸–92а)²⁹; 2) СЪБОРЪ С(ВЄ)ТІИХЪ ѼТ(Ь)ЦЪ <ТЛЪКОВАННІЯ Ѽ НЕРАЗОУМНЫХ(Ь) СЛОВЕСЕХ(Ь) ВЪ ЕУ(АНЬ)Г(Е)ЛІИ· Н В' ИНЪХЪ КНИГАХЪ. ВЪ КРАТ'ЦЪ СЛОЖЕНО·³⁰ Н Ѽ СМЪРЕНЕ (!) МОУДРОСТИ) П[о]ДОБАЕТ[ь] ОУКО СМЪРЕН'НОМОУДРЕНЕ. ѿ в'сєдѣ бѣдро нлѣтн (92а–92б)³¹; 3) ГЕНАДІИЯ ПАТРІАРХА СЛОВ(О) УЕСО РАДИ ПОПОУСТИ Б(ОГ)Ъ ДНІАВОЛОУ <БОРНТ[Н]· СЕ СЪ РОДОМЪ УЛ(Ф)В(Ъ)УБСКНИИЪ. ПАКЫ Б(О)ГОБОР'ЦН Г(АГО)ЛЮТЪ, ЧЕСО РАДИ НЕ ПОТРЕБН Б(ОГ)Ъ ДНАВОЛА ѿт[ь] межде снє (92б–93б)³²; 4) ІѼАН'НА СЛОВ(Ф). Ѽ (НС)КОУШЕНІИ Б(Ф)ЖІИ. Да не съ мнромъ восоуднл' се. многаши бо сьгрѣшающаго н не кающаг(о) се, вѣврѣжєтѣ Б(ОГ)Ъ ВЪ НАПАСТН Н СКРѢБІИ (!) (93б–94а)³³; 5) СЛ(Ф)МОНЪ. Малн наказанн быше с(ВЄ)ТІИ велнкоу бл[а]г[о]д[а]ть прієше (94а)³⁴; (6) ІАКОВЛІЕ. Бл(а)женъ моужь

²⁴ *Изборник 1076 года*, Том I, 541–542; М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 433. Из БАН, Тек. 13 су донета различитенија.

²⁵ Вид. нап. 12. Нумерација глава у његовој реконструкцији се разликује од оне коришћене у студији М. С. Мушинске: *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*, Том I, 9–10, 16–17.

²⁶ М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 52–55.

²⁷ Тако преводимо „Сбор от много отец“ (съборъ отъ многѣ оѿбѣ): М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 52. То су прве речи наслова 14. главе у Изборнику из 1076: *Изборник 1076 года*, Том I, 611. Тај наслов, у нешто другачијем, првобитном облику, постоји само у три преписа Кнежевог изборника, међу којима су БАН, Тек. пост. 13 и НБС 26: М. С. Мушинская, *Изборник 1076 года. Текстология и язык*, 160.

²⁸ Овај лист је приликом фолијације грешком означен као 90.

²⁹ У Федеровој реконструкцији Кнежевог изборника састав има заглавље СЛОВЦІА ИЗЪБРАНАІЯ Н ДОУШЕПОЛЪЗНАІЯ: *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 135–136. О принципима издања реконструкције вид.: *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*, Том 1, 21–23.

³⁰ Ово је заглавље 14. главе Кнежевог изборника. Вид. нап. 27. Наш снимак стране 92а рукописа Сав 22 није оштар, а киновар којим је заглавље писано је блед. Претпостављамо да заглавље гласи исто као у БАН, Тек. пост. 13 и НБС 26.

³¹ *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 128–129. У чланку из Сав. 22 нема питања и одговора.

³² *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 133–134. Чланак реконструкције Кнежевог изборника 9: 42 (ІАФАНІСНІЯ· Не ндѣже ли любащнн бога іавать са) одговара завршном дѣлу поменутог чланка из Сав. 22, унутар кога нема наведеног заглавља.

³³ *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 171–172.

³⁴ *Кънажши изборъникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 172–173.

нже под[ь]нмет[ь] напастъ (94а)³⁵; (7) ВАСНІѢ. Снце же прѣвѣн. надѣждоу нже къ в(ог)оу. троудн многннн разоумѣваахъ (94а–94б); 8) Д((АВН)Д(ь)). Д(а)в(н)дъ же много бѣгаше и крѣнаше се. къ нноплеѣмѣннникомъ от[ь]хождаше (94б)³⁶; 9) МАЗНМ. Всакого оубо чл(овѣ)ка от[ь] д(оу)ше любнтн. на в(ог)а же тѣнню надеждоу нметн (!) (94б–95а)³⁷; 10) ПР(О)РОКА. ИСАѢ ѿ ПОСТ(ѣ). Просеть оу мене н(ь)нна соуда правед'на (96б–97а). Први део 10. чланка закључно са речима и аще прѣклоннши јако обѣдъ³⁸ вью свою (Сав. 22, 96б) одговара отприлике првој половини тог чланка у реконструкцији Кнежевог изборника.³⁹ Даље у Сав. 22 следи другачији текст, од довлѣт ти мала слѣда. ндѣже грѣхъ, тоу воудн и от[ь]поустъ (96б).⁴⁰ Чланци 4, 5, 6, 7+8, 9 следе један за другим и у реконструкцији Кнежевог изборника.⁴¹

Десет побројаних чланака постоји и у БАН, Тек. пост. 13 (56б–59б, 61а–61б)⁴² и НБС 26 (Б1) (119а–121б, 122б–123а)⁴³. Њихов редослед је у сва три рукописа исти, иста је и подела на чланке са сопственим заглављима, а у НБС 26 (Б1) и Сав. 22 чланци су и једнаког састава.⁴⁴ У том погледу три српска рукописа се не подударају у потпуности са реконструкцијом Кнежевог изборника.⁴⁵ За разлику од Сав. 22, 1. чланак у друга два српска рукописа има заглавље: Слово избранно повчѣннѣ (БАН, Тек. пост. 13, 56б⁴⁶; тако и у НБС 26, 119а⁴⁷).⁴⁸ Слова која се у Сав. 22 не разазнају, дају се према НБС 26 (Б1).

³⁵ *Кънажши изборьникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 172–173.

³⁶ Седми и осми чланак из Сав. 22 у реконструкцији Кнежевог изборника чине један чланак, унутар кога нема заглавља „Давид”: *Кънажши изборьникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 173–174.

³⁷ *Кънажши изборьникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 174.

³⁸ После те речи је написано па прецртано дшоу с.

³⁹ *Кънажши изборьникъ за възпитание на канартикина*, Том 2, 155–156. Наведено место у реконструкцији Кнежевог изборника гласи: и аще прѣклоннши јако ободъ вьнж своѣж (15б).

⁴⁰ У опису Д. Богдановића (вид. нап. 17) се не указује на присуство чланака из Кнежевог изборника у Сав. 22.

⁴¹ Вид. нап. 33–37.

⁴² Вид.: А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, 129–130. У опису се уз чланке указује на њихова издања и литературу о њима.

⁴³ У опису се указује само на чланке 1–3 и 10. Остали се, вероватно, схватају као саставни делови трећег: Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, 48.

⁴⁴ Рукопис БАН, Тек. пост. 13 овога пута нисмо били у могућности да прегледамо.

⁴⁵ Вид. претходни одељак и нап. 31, 32, 36.

⁴⁶ А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, 129.

⁴⁷ Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, 48.

⁴⁸ Вид. нап. 29.

Три српска зборника обједињују и други њихови заједнички чланци. У свима се налази „Слово брату столпнику”, које се у укупној рукописној традицији само у њима и српском препису Хил. 455 (садржи само увод „Слова”) (око 1360–1370. године)⁴⁹ приписује митрополиту кијевском Илариону.⁵⁰ За разлику од БАН, Тек. пост. 13 (18а–366)⁵¹ и НБС 26 (91а–1066)⁵², у Сав. 22 се унутар „Слова брату столпнику” (49а–716)⁵³, после увода, налази *НАУЕЛО ИМН СЛОВЕСЬ .К.*⁵⁴ (51а–526)⁵⁵. Тај део се среће одвојено од „Слова” у БАН, Тек. пост. 13 (436–446)⁵⁶, а у НБС 26 га нема.⁵⁷

⁴⁹ Опис у: Д. Богдановић, *Кашалот ћирилских рукописа манастира Хиландара*, 174–175; А. А. Турилов, Л. В. Мошкова, *Каталог славянских рукописей афонских обителей*, 339, бр. 738. Издање у: Н. Туницкй, *Хиландарскй отрывокъ „Слова къ брату столпнику“ съ именемъ Иларіона, митрополита Кіевскаго*, у: *Въ память столѣтія (1814–1914) Императорской Московской Духовной Академіи. Сборникъ статей, принадлежащихъ бывшимъ и настоящимъ членамъ академической корпораціи. Въ двухъ частяхъ. Часть первая*, Сергіевъ Посады, 1915, 480–482; С. Елесиевич, *Хиландарскй списокъ «Слова митрополита Кіевскаго Иларіона к брату столпнику»*, у: *Афон и славянскй мир*, Сборник 1. Материалы международной научной конференціи посвященной 1000-летию присутствія русскихъ на Святой Горе. Белград, 16–18 мая 2013 г., Святая Гора Афон, 2014, 229–230.

⁵⁰ А. А. Турилов, Э. П. Р., *Иларион*, у: *Православная энциклопедия*, Том XXII, Москва, 2009, 124; А. А. Турилов, *Памятники древнерусской литературы и письменности у южныхъ славянъ в XII–XIV вв. (Проблемы и перспективы изучения)*, у: А. А. Турилов, *Исследования по славянскому и сербскому средневековью*, 146, 159; С. Елесиевич, *Хиландарскй списокъ «Слова митрополита Кіевскаго Иларіона к брату столпнику»*, 223–229; Д. М. Буланн, *Приложения. Текстологическіе и библиографическіе арабески. IX. Послание брату-столпнику*, у: *Каталог памятниковъ древнерусской письменности XI–XIV вв. (Рукописные книги)*, 574, 575, 578, 579–580, 582, 583–584, 586–587, 590.

⁵¹ А. Г. Сергеев, *Описание бумажныхъ рукописей XIV века Библиотеки Россійской Академіи наукъ*, 129–130. Издање у: М. Петровскй, *Поученіе, приписываемое Иларіону митрополиту Кіевскому*, Казань, 1865, 13–37. Издање са разночтенијима из Хил. 455, НБС 26, Сав. 22, једног руског преписа и два српска преписа извода из „Слова”: С. Јелесијевић, *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у срѣкословенској рукописној традицији*, II, докторска дисертација, Београд, 2012, 66–99.

⁵² Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилскихъ рукописа Народне библиотеке Србије*, 47.

⁵³ Издање у: С. Јелесијевић, *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у срѣкословенској рукописној традицији*, II, 100–117.

⁵⁴ Заглавље је бледо, изнад К не видимо титлу.

⁵⁵ С. Јелесијевић, *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у срѣкословенској рукописној традицији*, II, 102–103.

⁵⁶ А. Г. Сергеев, *Описание бумажныхъ рукописей XIV века Библиотеки Россійской Академіи наукъ*, 129–130. Издање у: М. Петровскй, *Поученіе, приписываемое Иларіону митрополиту Кіевскому*, 35–37.

⁵⁷ Преписи „Слова брату столпнику” у та два рукописа праћени су делом које се према заглављу такође приписује митрополиту кијевском Илариону. Вид.: С. Елесиевич, *Болгарскй списокъ «Слова о пользе душевной» митрополита Кіевскаго Иларіона*, Славистика, Београд, 2021, XXV/1, 121–122.

Заједнички су у сва три српска рукописа и следећи састави (слова у стреластим заградама се дају према НБС 26): 1) Ѡ ОУМНІАІЕННІ. СЛОВ[Ѡ]. БЛ(АГОСЛО)В(Н) Ѡ(ТЪ)УѢ. Ѡ горе д(оу)ше, оубы оужнко. Ѡ горе соупрежннице моа, Ѡ коємъ прьвоке нстѣжѣт те агг(є)ли (Сав. 22, 716–74а; БАН, Тек. пост. 13, 386–406; НБС 26, 108а–109б); 2) Ѡ Б(Ѡ)Ж(Ъ)С(Т)В(Ъ)НОМЪ Д(Є)СЕТСОЛОВЦИ. ПИСАНА Г(Ѡ)С(ПОДЄ)МЪ НАШНМЪ. КЪ МОИСЕЮ. И КЪ ЇСР(АН)АЮ. СЛОВ(Ѡ) (Ѡ). Прьвоке рет(є) г(оспод)ъ къ мѡуѣсеовн. да не коудѣтъ ти б(ог)ъ инѣх(ъ) разкѣ мене (Сав. 22, 74а–74б; БАН, Тек. пост. 13, 406–41б; НБС 26, 109б–110а); 3) СКАЗАНИЕ КАКО ІЕСТЬ Ѡ(ТЪ)УѢ НАШЪ. Ѡ(ТЪ)ЧЕ НАШЪ НЖЕ КСН НА Н(Є)В(Є)СЕХЪ. Ѡ(ТЪ)ЦА НАРЦАКШН Б(О)А. ДОБРѢ Г(ЛАГО)ЛЕШН (Сав. 22, 74б–77а; БАН, Тек. пост. 13, 41б–43б; НБС 26, 110а–112а); 4) АНТИѠХА УРЪНОР(Н)З(Ъ)ЦА. СЛОВО Ѡ ПНИАНЪСТѢ. Пнианство пате лиходенниа, тежчѣанше кс(тъ). и зѣло ѡт[ъ]рет(є)нно с(вє)тыннн книгамн (Сав. 22, 97а–99а; БАН, Тек. пост. 13, 61б–63б; НБС 26, 123а–124б); 5) ТОГ[Ѡ]ЖЕ АНТИѠХА Ѡ ЕЖЕ НЕ ЛЮБИТИ МИРА. Мы же нже х(рн)с(то)вн рад[н] любѣ. ѡставльше родителє чєда и брат[н]ю. и вѣса вѣка сєго, оумрѣтн (!) м'нѣв'ше (Сав. 22, 99а–101б; БАН, Тек. пост. 13, 63б–65б; НБС 26, 124б–126б); 6) ТОГ[Ѡ]ЖЕ АНТИѠХА Ѡ ЛѢНОСТИ, СЛОВО(Ѡ). Лѣностъ припрѣжена кс(тъ) злобѣ. рабе бо рет(є) зан и лѣнннн (!) (Сав. 22, 101б–104а; БАН, Тек. пост. 13, 68а–70а; НБС 26, 128б–130б); 7) С(ВЄ)Т(А)ГО ЕФРЕМА Ѡ МИЛОВАНН ННШНХЪ. Оуже вѣрѣме наводнт' ме на дѣло вѣч(ъ)наго жнвота, и неразорннне слакн (!) (Сав. 22, 104а–105а; БАН, Тек. пост. 13, 73а–74а; НБС 26, 133а–134а); 8) НЖЕ ВЪ С(ВЄ)ТЫХЪ Ѡ(ТЪ)ЦА НАШЕГО АНАСТАСІА ГОРЫ СИННАНСКЫЕ ВЪПРОС(Ъ) Ѡ(ТЪ) КОУДОУ Д(ОУ)ША ЧА(ОКѢ)ЧА МНОГАШН Г(ЛАГО)ЛЕТЪ, НѢКЫЕ ВЪНОУТРЪ ПОМНСН И СЛОВЕСА СКВРЪН'НАА, И НЕЧНСТА И СМРАДНАА (Сав. 22, 152а–157а; БАН, Тек. пост. 13, 175а–178б; НБС 26, 363б–368а).⁵⁸ Састави 1–3 у Сав. 22 следе непосредно после „Слова брату столпнику”. У друга два рукописа од њега их дели Тогожде иларіона слово Ѡ подвижанн къ б(ог)оу въ кратцѣ (БАН, Тек. пост. 13, 36б–38б⁵⁹; тако и у НБС 26, 106б–108а⁶⁰).⁶¹ После саставā 1–3 у БАН, Тек. пост. 13 следи састав Начело ндын словєсь. к̄. (43б–44б)⁶², који је у Сав. 22 део „Слова брату столпнику”. Састави 4–7 у Сав. 22 се нижу један за другим. У друга два рукописа редослед би им био исти да после 2. и 3. састава нема по једно слово Антиоха Црнорисца – „о љубодејанији” и „о молитве”.⁶³

⁵⁸ Указивање на наведена чланке у БАН, Тек. пост. 13 и НБС 26 вид. у: А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, 128, 130, 132; Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, 48, 51–52.

⁵⁹ А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, 128.

⁶⁰ Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, 47.

⁶¹ Вид. нап. 57.

⁶² Вид. нап. 56.

⁶³ А. Г. Сергеев, *Описание бумажных рукописей XIV века Библиотеки Российской Академии наук*, 130; Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, 48.

Постоји и низ чланака који се срећу у Сав. 22 и БАН, Тек. пост. 13, а нема их у НБС 26. Због ограниченог обима рада о њима ће бити речи на другом месту. Тада ћемо посебну пажњу посветити текстолошким одликама чланака из Кнежевог изборника у Сав. 22 и језичким цртама рукописа.⁶⁴

Снежана В. Јелесијевић*

Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Катедра за славистику
Студентски трг 3
11000 Београд

Кључне речи: Кнежев изборник, српски преписи, манастир Савина, Зборник

Снежана В. Елесиевич

НЕИЗВЕСТНЫЙ СЕРБСКИЙ СПИСОК КНЯЖЬЕГО ИЗБОРНИКА

В статье приводятся сведения об известных сербских списках Княжьего изборника, созданного в Болгарии, вероятно в X веке. В научный оборот вводится его новый сербский список – Сборник монастыря Савина, № 22, датированный временем около 1418 г. Указывается на общие статьи Савинского сборника и двух сербских рукописей третьей четверти XIV века, которые также содержат статьи Княжьего изборника.

Списак скраћеница

БАН – Библиотека Российской Академии наук, Научно-исследовательский отдел рукописей (Санкт-Петербург)

Воскр. – Собрание Воскресенского Новоиерусалимского монастыря (ГИМ)

ГИМ – Государственный Исторический музей, Отдел рукописей и старопечатных книг (Москва)

ІЛ НАНУ – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Національна Академія Наук України (Київ)

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Отдел „Ръкописи и старопечатни книги“ (София)

НБС – Народна библиотека Србије, Археографско одељење (Београд)

РНБ – Российская Национальная библиотека, Отдел рукописей и редких книг (Санкт-Петербург)

⁶⁴ Користимо прилику да захвалимо братству манастира Савина које нам је омогућило да 2008, 2009. и 2010. године прегледамо рукописе из манастирске збирке. Игуман Варнава је увек имао разумевање за наш рад.

* snezana.jelesijevic@fil.bg.ac.rs

-
- Сав. – Збирка рукописа манастира Савина (манастир Савина, Црна Гора)
Тек. пост. – Текуће поступлења (БАН)
ТОДРЛ – Труды Отдела древнерусской литературы
Хил. – Збирка рукописа манастира Хиландара (манастир Хиландар)
ЧОИДР – Читенія въ Императорскомъ Обществѣ Истории и Древностей
Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ
Эрм. – Эрмитажное собрание (РНБ)